

مدیریت ما

(۱)

حسن عابدی جعفری

عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

گروه مدیریت

شهرتگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

الف - چکیده: این مقاله بر ضرورت پرداختن به مدیریت خودی - مدیریت در اسلام - تأکید ورزیده و از شیفتگی بیش از اندازه به مدیریت وارداتی غربی بر حذر داشته است. مؤلف در راستای توصیه‌های شهید مطهری - رضوان... تعالی علیه - پیرامون مدیریت در اسلام، شناسائی، گردآوری، نگهداری و بهره‌برداری از منابع تألیف شده در این زمینه را یک تکلیف قلمدار نموده است. در نخستین شماره از این مجموعه مقالات، به معرفی اثری ارزشمند از شهید مظلوم بهشتی - رضوان... تعالی علیه - پیرامون مدیریت در اسلام اقدام گردیده است.

ب - طرح بحث

دستاوردهای تمدن معاصر بشر در ابعاد گوناگون علمی و تکنیکی آن، واقعیتی است که عقل سلیم را نه اندیشه انکار و نه یارای تخطئه آن است. آنچه در برخورد با رهاوردهای تمدن

جدید، مذموم شمرده می‌شود، استفاده ناصحیح و استعمال نسنجیده این فرآورده‌هاست که ریشه آن را می‌توان در چگونگی برداشت، احساس و حالات ما نسبت به این ارمغانها جستجو کرد. شیفتگی بیش از اندازه تا مرز خود باختگی، و وابستگی بی اندازه تا حد مرعوب شدن، حالاتی است که هیچ خردمندی آن را تأیید نمی‌کند. بویژه که این احوال سرچشمه خلاقیتها را می‌خشکاند، و قدرت تحلیل و نقد را می‌سوزاند، چرا که *حَبَّ الشَّيْءِ يُعْمَى وَيُصَمِّمُ*.

مدیریت، به معنی آنچه که در دانشگاه‌های مغرب زمین، و به دنبال آن در مراکز آموزش عالی ما تدریس می‌شود، نیز از این قاعده مستثنی نیست. تمسک بیش از اندازه به آنچه که از غرب وارد می‌شود، و کم توجهی به دستاوردهای فرهنگ اسلام، طبیعی است که در جو جامعه مدیران متعهد و دانشجویان نقاد این رشته، با واکنشهای صریح روبرو گردد. به علاوه بسیار بدیهی به نظر می‌رسد که دانشجویان و مدیران این رشته، از مدیریتی برآمده از روح انقلاب اسلامی پرسش نموده و سراغ مدیریت خودی را از استادان مدیریت خویش بگیرند. و سؤالاتی از این قبیل را مطرح سازند که راستی مدیریت ما - مدیریتی برگرفته از اسلام ناب محمدی (ص) - چیست؟ این گونه از مدیریت چه ویژگیهایی دارد؟ در کجا باید آن را جستجو کرد؟ چرا در دانشگاه‌های ما چنین مدیریتی تدریس نمی‌شود؟^۱ پژوهشگران و نویسندگان مسلمان در این زمینه تاکنون به چه دستاوردهایی نائل آمده‌اند؟

حقیقت این است که پاسخ به تمامی پرسشهایی که در این زمینه وجود دارد، دست کم در شرایط حاضر، نه مقدور و نه کاری آسان است. لکن گشودن باب بحث - و یا به عبارت بهتر بازنگهداشتن آن - در این زمینه، ضرورتی گریز ناپذیر خواهد بود.

در تلاش به منظور پاسخجویی برای برخی از این پرسشها و در راستای ارضای بخشی از نیازهای پدید آمده در جامعه، مجموعه مقالات حاضر، کوشش خواهد کرد تا منابع تألیف شده در این عرصه را به مشتاقان این زمینه پژوهشی معرفی نماید. آثاری که در این مجموعه به

۱ - منظور تدریس چنین مدیریتی به عنوان یک رشته مستقل تحصیلی و یا دست کم به عنوان گزاشی در این حوزه است، و الا این مطلب به صورت یک درس، در حال حاضر هم در برخی از گرایشهای مدیریت تدریس می‌شود.

معرفی آنها مبادرت خواهد شد، عبارتند از مقالات، کتابها، پایان نامه‌ها، جزوات، دست نوشته‌ها و متون پیاده شده از نوار به زبان فارسی در چند دهه اخیر. این آثار از سال ۱۳۶۷ به همت گروهی از برادران عضو بخش مدیریت دانشکده علوم انسانی دانشگاه امام حسین (ع) به تدریج جمع آوری شده است. منابع مورد نظر شامل آثاری است که توسط علمای حوزه و استادان دانشگاه نوشته و منتشر گردیده‌اند.

روش معرفی آثار مندرج در این مجموعه، بدین گونه خواهد بود که نخست یک معرفی بسیار کلی از نویسنده و آثار وی به عمل خواهد آمد. سپس خلاصه آن در یک چکیده موجز ارائه گردیده، آنگاه محورهای اصلی بحث به نقل از نویسنده و در حدّ ده درصد متن اصلی عرضه می‌گردد. در پایان نیز نوعی طبقه‌بندی از ویژگیهای اصلی اثر انجام می‌گیرد. با انجام این تکلیف، امید می‌رود که درس خویش را به پیشگاه همه استادان، به ویژه روح مطهر متفکر شهید آیت‌الله... مطهری (ره)، متواضعانه پس داده باشیم که در باب مدیریت تعلیم فرمودند:

رهبری و مدیریت... خود مستلزم نوعی از رشد است. (۱۲۳-۱)

رشد یعنی: [۱] توان شناخت

[۲] لیاقت و شایستگی (حفظ و) نگهداری

[۳] و [سرانجام] قدرت بهره‌برداری از:

«امکانات و سرمایه‌های مادی یا معنوی که در اختیار انسان قرار داده می‌شود.»

(۱۱۵-۱)

رشد یعنی: قدرت اداره و قدرت بهره‌برداری از امکانات و سرمایه‌ها. (۱۲۳-۱)

بر اساس این تعالیم، آنچه که در باب مدیریت در اسلام به رشته تحریر درآمده نیز سرمایه‌های معنوی انقلاب اسلامی به حساب می‌آیند. از اینرو هر گونه اقدامی در جهت شناسایی، گردآوری، حفظ و نگهداری به منظور بهره‌برداری از آنها عین رشد و مصداق مدیریت به شمار می‌آید.

امید می‌رود معرفی این سرمایه‌های پژوهشی و تألیفی و نیز طرح و پاسخجویی به پرسشهای اساسی در این باب، کمکی باشد تا راه را برای دستیابی به حقیقت مدیریت در

اسلام هموار سازد.

در اینجا مناسب است از همه کسانی که در این راه خطیر، حق قلم را به شایستگی ادا نموده‌اند، از علما و استادان حوزه و دانشگاه، و دانشجویان سختکوش هر دو مرکز علمی - که چشم امید انقلاب در این قبیل مسائل فکری، بحق به جانب آنهاست - تقدیر و تشکر به عمل آید. همچنین برای آن گروه از ایشان که اعتقاد به مطالب خود را با مرکب سرخ خون خویش امضا نموده و به لقاء... شتافتند، طلب رحمت و علو درجات گردد. به علاوه آرزو گردد که قلمها و قدمهای بیشتر و بلندتری در این راه که عرصه‌ای حیاتی از پهنه‌های حساس انقلاب اسلامی ما است، برداشته شود. پیشاپیش از همه عزیزانی که بر این نوشتار، انتقادی سازنده خواهند کرد، تشکر می‌شود، و از همه برادرانی که تا کنون در شناسائی، گردآوری، نگهداری و تلخیص این آثار مساعدت ورزیدند، و نیز آنان که ما را به آثار جدیدتری در این راه رهنمون گردند، سپاسگزاری می‌نماید.

ج - معرفی اثر

معرفی این آثار را، در این شماره، با اثری با عنوان، مدیریت در اسلام، از شهید مظلوم آیت... بهشتی آغاز می‌کنیم.

ج - ۱ - معرفی عمومی:

(آنچه در محدوده و ظرفیت موضوعی این اوراق می‌گنجد، همانا آثار مکتوب ایشان، و تنها یکی از سخنرانیهاست که با نام و عنوان «مدیریت در اسلام» انتشار یافته است.)
مدیریت آیت‌الله شهید بهشتی - رضوان‌الله تعالی علیه - را بیش از آنکه در آثار نوشته شده و بجا مانده از ایشان بخواهیم جستجو کنیم، باید از مدیریت عملی ایشان در دوره خدمتگزاری وی در طول انقلاب و بویژه پس از پیروزی و استقرار نظام مقدس اسلامی جستجو کرد. نمونه‌های اداره موفق ایشان در شورای انقلاب، مجلس خبرگان اول و تدوین قانون اساسی، و نمایندگی ایشان از جانب امام - سلام الله علیه - در جهاد سازندگی، و مسئولیت قوه قضائیه و غیره نمونه‌هایی به یاد ماندنی است که خود فرصت و امکانات کافی و

روش پژوهش خاص خود را طلب می‌کند.

این سخنرانی که در اواخر ماه رمضان سال ۱۳۵۹ و در آستانه نخست وزیری شهید والامقام، رجایی - رضوان الله تعالی علیه - ایراد گردیده، در جزوه‌ای همراه با دو پیام از رهبر کبیر انقلاب - سلام... علیه - و وصیت نامه‌ای از شهید بهشتی (ره) و در انتها یک فهرست مطالب و پرسش و پاسخ این سخنرانی و مجموعاً در ۴۰ صفحه در قم و توسط انتشارات قیام منتشر گردیده است.

ج - ۲ - چکیده اثر:

این سخنرانی شامل یک مقدمه کوتاه و یک متن مشتمل بر بیان پنج اصل از مدیریت اسلامی است که ماهیتاً متکی و مستند به احادیث رسول اکرم (ص) و بیانات مولی علی (ع) به مالک اشتر است.

ج - ۳ - بررسی محتوا:

سخنران به مناسبت ماه مبارک رمضان، به عنوان مقدمه، به دیدگاه اسلام نسبت به انسان و حرکت کمالی او و نیز لزوم بهره‌گیری از این ماه پر برکت در جهت حفظ و ساختن خود اشاره دارد.

سپس به عنوان متن اصلی بحث، به احصا و تشریح اصول مورد نظر در مدیریت در نظام اسلامی می‌پردازد که عبارتند از:

اصل اول - سخنران، روح سیاست اداری نظام اسلامی را، که خود یکی از پایه‌های (اصول) اساسی حفظ انسان است، بدین گونه عنوان می‌کند:

«بهترین مدیریت، بر طبق معیارهای اسلام، مدیریتی است که به عناصر و افراد و به مردم محلها امکان بدهد که خودشان را بر اساس معیارهای اسلامی اداره کنند؛ خودگردانی بر

اساس معیارهای اسلامی، این روح سیاست اداری در نظام اسلامی است». (۱۴ - ۲)

«اصل اعتماد مدیریت و مسئولان کشور به امت». (۲۲ - ۲)

اصل دوم - در مقام بیان اصل دوم، سخنران به یک ویژگی گریز ناپذیر در مدیران اشاره

می‌کند:

«برای اینکه بشود مردم خودشان در اداره امورشان صمیمانه حضور پیداکنند، یک چیز از همه مهمتر است و آن، ایمان مردم به زمامداران است». (۱۵ - ۲)

«برای اینکه جامعه صمیمانه و آزادانه بیاید توی میدان ... و آن امامت جمعی که ما همیشه در مسأله امامت و رهبری و اداره بر طبق تعالیم مقدس اسلام و برداشت متزقی شیعه علوی از اسلام مطرح کرده‌ایم، این داعیان ببینند، قبل از هر چیز، باید، به ایمان مکتبی و صداقت و راستگو بودن مسئولان اطمینان داشته باشند». (۱۶ - ۲)

«مدیریت مملکت باید در دست افراد مؤمن به اسلام و مؤمن به انقلاب و صدیق و راست و قابل اعتماد باشد. اسلام روی این خیلی تکیه دارد و از شرط عدالت در والی به عنوان یک شرط غیر قابل اغماض (یاد می‌کند). (۱۷ - ۲)

(بنابر این) یکی از اصول اداره کشور در جامعه اسلامی این است که اول باید افراد عادل صدیق پیدا کرد، بعد کار را بدانها سپرد». (۲۱ - ۲)

اصل سوم - در این اصل، سخنران ضمن استناد به فرمایش پیامبر (ص) که فرمودند:

أَنَا وَ عَلِيٌّ أَبْوَاهُ هَذِهِ الْأُمَّةِ، رابطه میان امامت و امت، رهبر با توده مردم را رابطه میان پدر و فرزندان اعلام می‌کند و از خلال آن سومین اصل مدیریت در اسلام را اینگونه استخراج می‌کند:

«وظیفه (مدیران) این است (که) جوی و جریانی بوجود آورند که آنهایی که تا حالا ساخته نشده‌اند، در آن جو و در آن جریان امکان ساخته شدن پیداکنند، آن هم امکانی بالا». (۲۳ - ۲) و اضافه می‌کند:

«مدیران کشور و مدیران جامعه در عین آنکه باید برای حاکمیت مکتب کوشا باشند و در برابر خدا و خلق خدا از این نظر مسئولانه عمل کنند، در عین حال باید بدانند مکتب اسلام در پی جذب و پرورش و رشد دادن به همه انسانهاست». (۲۲ - ۲) و اینکه «حکومت اسلامی، حکومتی است در خدمت کل انسانیت و نه فقط در خدمت مومنان». (۲۳ - ۲)

اصل چهارم - با استفاده از عهدنامه حضرت علی (ع) به مالک اشتر، چهارمین اصل را، سخنران، تحت عنوان «مراقبت پیگیر و مستمر مسئولان در عین اعتماد به زیر دستان» قلمداد

کرده است. گوینده اظهار می‌دارد که در مدت یکسال و نیمی که از انقلاب می‌گذرد، در زمینه پیاده کردن این اصل توفیق چشمگیری حاصل نشده و دلیل آن را شرایط خاص انقلاب می‌داند. وی به گرفتاری اساسی همه انقلابها، که همانا عدم امکان پیش‌بینی و تأمین کادر کافی برای اداره انقلاب است، اشاره می‌نماید.

اصل پنجم - سخنران یکپارچگی را در عین تفکیک مسئولیتها، مشخصه نظام انقلاب اسلامی و همچنین یک اصل قلمداد می‌کند. «اصل پنجم اداره و مدیریت در جامعه اسلامی، در عین مشخص بودن مسئولیتها این است که دستگاه مدیریت جامعه اسلامی، یک مجموعه یکپارچه است، امام و امامت در راس مخروط یا هرم مدیریت است و همه شاخه‌ها و واحدهای تشکیل دهنده بدنه یک هرم و مخروط هماهنگند. ویژگی این نظام در این است که نظام امت و امامت است» (۳۰ - ۲)

ج - ۴ - مشخصه‌های کلیدی اثر

همان طور که ملاحظه شد، می‌توان ویژگیهای اصلی این اثر را از دیدگاه مدیریت و به منظور فراهم آوردن زمینه برای امکان مقایسه آن با سایر آثار، به ترتیب زیر استنباط و استخراج نمود:

- ۱ - قالب ارائه اثر: در شکل سخنرانی ارائه شده است.
- ۲ - گرایش اثرگرایشی اصولگرا دارد و مدیریت در اسلام را به طور عام تابع چنین اصولی می‌داند.
- ۳ - روش تبیین مسأله: از روشی قیاسی برای رسیدن به مدیریت در اسلام استفاده شده، یعنی از کل به جزء رسیده است.
- ۴ - حوزه مدیریت: این اثر، حوزه مدیریت دولتی - اداره امور عمومی - را در بر می‌گیرد.
- ۵ - قلمرو موضوع: فقط به یکی از اجزای مدیریت که بحث اصول باشد پرداخته، و متعرض کل مدیریت و یا دیگر اجزای آن نشده است.
- ۶ - مستندات اثر: عمدتاً به احادیث نبوی (ص) و علوی (ع) استناد شده است.

۷- منابع و مأخذ: جز موارد یاد شده در بند ۶، منبع دیگری ذکر نگردیده است.

۵- منابع

- ۱- مطهری، مرتضی (آیة... شهید). امدادهای غیبی در زندگی بشر، مقالات مدیریت و رهبری در اسلام و رشد اسلامی، تهران، انتشارات صدرا، ص ۱۸۸ - ۱۱۵
- ۲- بهشتی، سید محمد (آیة... شهید). مدیریت در اسلام. قم، انتشارات قیام، ۳۹ ص.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی